

Doortrekverloop, biometrie en opvetten van Sperwergrasmussen in de Kennemerduinen in 1985-2013

Sperwergrasmus in struweel met Meidoorn en Wilde Liguster, Nationaal Park Zuid-Kennemerland, 2 september 2014. *Barred Warbler in shrub dominated by Hawthorn and Wild Privet.* (foto Lars Buckx)

Een Sperwergrasmus zien is voor de meeste vogelaars een buitenkans. De vogels gedragen zich in Nederland niet alleen nogal onopvallend, ze zijn ook schaars. Hoewel jaarlijks tientallen vogels worden waargenomen, is het beeld toch dat dit eerder 'afdwalers' zijn dan vogels die een reguliere (minderheids)trekroute volgen. In dit licht is het wellicht verrassend dat in sommige najaren Sperwergrasmussen langdurig blijken te pleisteren en zelfs op te vetten in de Nederlandse kustduinen.

Fred Cottaar

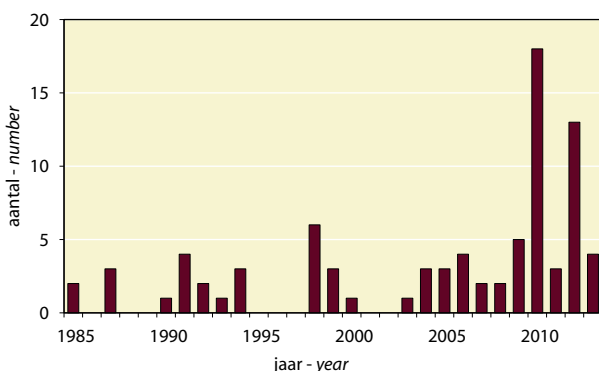
De Sperwergrasmus *Sylvia nisoria* is een oostelijke broedvogel van halfopen droge landschappen (Cramp 1992). In Nederland is het een schaarse tot zeldzame doortrekker (van den Berg & Bosman 1999). Waarnemingen betreffen voor een groot deel vangsten op ringstations langs de kust. Het Vogelringstation 'Mr. Cornelis van Lennep 1751-1813' (vrs Van Lennep), gelegen in de Kennemerduinen nabij Bloemendaal NH, is één van de kustringstations waar vrijwel jaarlijks Sperwergrasmussen worden gevangen en geringd. De aantallen variëren van één tot zes exemplaren per jaar, maar in 2010 en 2012 werden we verrast door grotere aantallen, onder ogenschijnlijk gelijke jaarlijkse vangcondities. Een zeer opmerkelijk verschil tussen deze twee jaren was dat in 2012 Sperwergrasmussen langdurig in het onderzoeksterrein van het vogelringstation pleisterden om op te vetten, zoals bleek uit terugvangsten van deze vogels (Cottaar 2013). Naast deze informatie worden in dit artikel tevens het voorkomen en de biometrie besproken van de 84 Sperwergrasmussen die in de jaren 1985-2013 zijn gevangen en geringd.

GEBIED

Het vogelringstation is gelegen in het Nationale Park Zuid-Kennemerland (NPZK), onderdeel van het Natura 2000 gebied Kennemerland-Zuid, op ongeveer 300 m van de zeereep. Het terrein behoort tot het habitatype grijze duinen. Het gebied waar de mistnetten zijn geplaatst en waar dus de Sperwergrasmussen worden gevangen laat zich het best kenmerken als hoog opgaand struweel (deels matig vochtig tot nat) met wat verspreid staande bomen.

Het struweel wordt gedomineerd door Duindoorn *Hippophae rhamnoides*, Wilde Liguster *Ligustrum vulgare*, Vlier *Sambucus nigra*, Meidoorn *Crateagus monogyna* en Kardinaalsmuts *Euonymus europaeus*, de bomen door Grauwe Abeel *Populus canescens* en Populier *P. canadensis*. Na het stopzetten van de grondwaterwinning in 2000 hebben zich ook soorten zoals Zwarte Els *Alnus glutinosa* en Schietwilg *Salix alba* gevestigd. De ondergroei bestaat uit ruigtekruiden zoals Koninginnenkruid *Eupatorium cannabinum*, Haagwinde *Convolvulus sepium*, Kleefkruid *Galium aparine*, Grote Brandnetel *Urtica dioica*, Bitterzoet *Solanum dulcamara*, Dauwbraam *Rubus caesius*, en grassen, vooral Duinriet *Calamagrostis epigejos*. Een deel van de vegetatie rond de hut en slagnetten heeft kenmerken van een zeedorpenlandschap met soorten zoals Stinkende Ballote *Ballota nigra*, Wild Kattekruid *Nepeta cataria* en Bitterkruidbremraap *Orobancha picridis*.

Het NPZK wordt vrij begraasd door Schotse Hooglanders en paarden (Koniks en Shetlanders), maar het werkgebied van het vogelringstation is geheel uitgerasterd. Een deel van het gebied is daarom nog steeds verruigd met onder meer Duinriet. Een sinds 2010 voorzichtig herstellende konijnenstand, waardoor meer begrazing plaatsvindt, lijkt een gunstige invloed te hebben op een deel van de vegetatie.

Figuur 1. Jaarlijkse aantallen Sperwergrasmussen geringd op vrs Van Lennep in 1985-2013. Annual numbers of Barred Warblers ringed at Van Lennep ringing station, 1985-2013.

METHODE

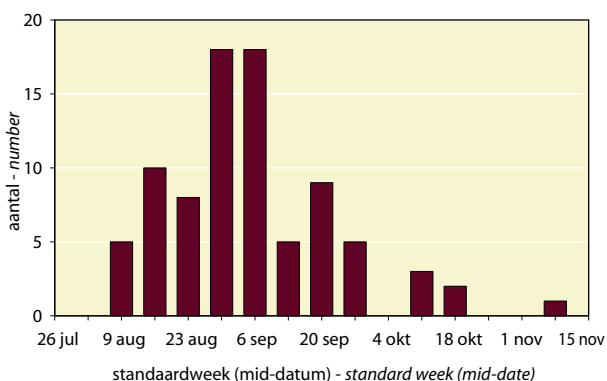
Sperwergrasmussen worden aangetrokken met geluid (met name zang), dat zowel 's nachts (startend vanaf 00:00 uur) als overdag wordt afgespeeld. Speakers staan opgesteld vlak achter en/of tussen de mistnetten. Het geluid van de Sperwergrasmus wordt in de voor de soort optimale doortrekperiode (begin augustus tot eind oktober) gedraaid op een standaard mengband met nog enkele andere zangvogelsoorten.

Van gevangen vogels, zowel ongeringde als eerder geringde (controles), worden de leeftijd, de sexe (indien mogelijk; bij Sperwergrasmussen in het najaar doorgaans niet), de vleugellengte, het gewicht (veerunster, sinds ca. 10 jaar met digitale weegschaal) en de vetgraad (schaal 0-5, Busse 1974) genoteerd, waarna de vogel met ring weer in vrijheid wordt gesteld.

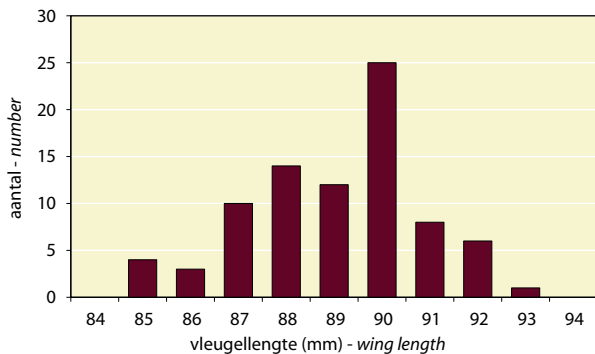
RESULTATEN

Vangsten in 1985-2013

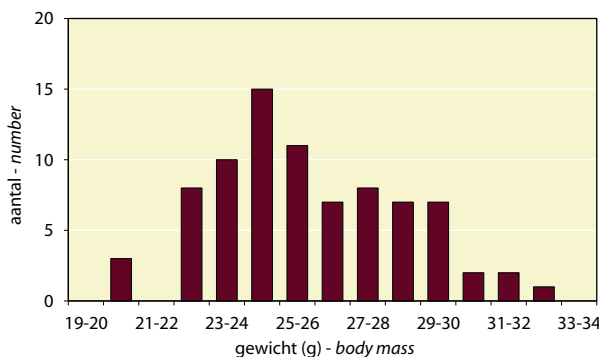
Vanaf 1985, toen de eerste twee Sperwergrasmussen werden geringd, tot en met 2009 werden jaarlijks tussen nul en zes Sperwergrasmussen geringd (figuur 1). In 2010 volgde een opvallend topjaar met maar liefst 18 exemplaren. Ook op andere kuststringstations werden in dat jaar meer Sperwergrasmussen gevangen dan normaal (Cottaar 2011b). Omdat 2011 weer een 'normaal' jaar was werd aangenomen dat 2010 een uitzondering vormde en dat bijvoorbeeld door de toen heersende weersomstandigheden veel Sperwergrasmussen in West-Europa terecht waren gekomen. In 2012 werd opnieuw een groter aantal Sperwergrasmussen geringd; met 13 exemplaren werd dit het op één na beste jaar voor het ringstation. Alle op het ringstation gevangen Sperwergrasmussen waren eerstejaars vogels.

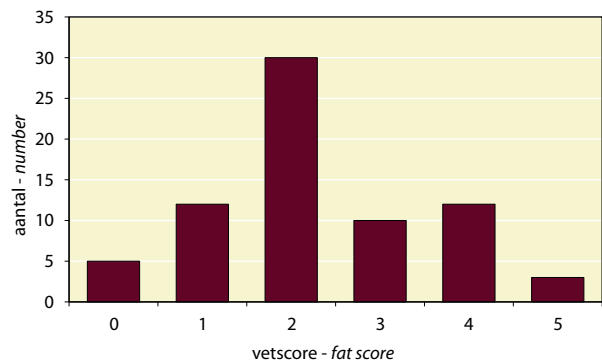
Figuur 2. Aantallen Sperwergrasmussen geringd per standaardweek op vrs Van Lennep in 1985-2013. Numbers of Barred Warblers ringed per standard week at Van Lennep ringing station, 1985-2013.

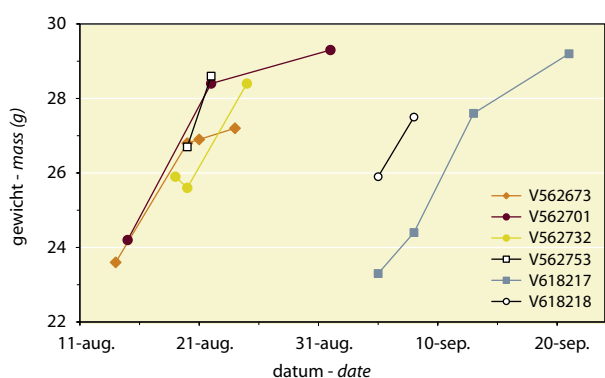
Figuur 3. Vleugellengtes van Sperwergrasmussen geringd op vrs Van Lennep in 1985-2013 (N=83). *Wing length distribution of Barred Warblers ringed at Van Lennep ringing station, 1985-2013.*

Figuur 4. Gewichten van Sperwergrasmussen geringd op vrs Van Lennep in 1985-2013 (N=81). *Body mass distribution of Barred Warblers ringed at Van Lennep ringing station, 1985-2013.*

Figuur 5. Vetgraden (Busse 1974) van Sperwergrasmussen geringd op vrs Van Lennep in 1985-2013 (N=72). *Fat scores (Busse 1974) of Barred Warblers ringed at Van Lennep ringing station, 1985-2013.*

Figuur 6. Gewichtsonwikkeling van zes eerstejaars Sperwergrasmussen (legenda: ringnummers) die in 2012 meerdere malen werden gevangen op vrs Van Lennep. *Changes in body mass of six juvenile Barred Warblers (legend: ring numbers) that were captured on multiple occasions in 2012 at vrs Van Lennep ringing station.*

Doortrekverloop

Om het doortrekverloop in het najaar te beschrijven zijn alle vogels gevangen in 1985-2013 opgeteld per standaardweek (Hustings *et al.* 1985; figuur 2). Hierbij zijn alleen de eerste vangsten van individuele vogels gebruikt; terugvangsten zijn buiten beschouwing gelaten. De vroegste Sperwergrasmus werd geringd op 7 augustus 2006 en de laatste op 9 november 1993. De doortrektop viel in weken 35 en 36 (27 augustus-9 september) met elk 18 exemplaren. Daarna namen de aantallen geleidelijk af, geleidelijker dan de toename in het begin van de doortrekperiode.

Maten, gewichten en vet

De vleugellengtes van 83 gevangen Sperwergrasmussen lagen tussen 85 en 93 mm, waarbij een groot deel een vleugellengte van 90 mm had (25 vogels). Gemiddelde en standaarddeviatie van de vleugellengtes bedroegen 89.0 ± 1.8 mm. Deze waarden komen goed overeen met die genoemd in Cramp (1992), Svensson (1992) en Williamson (1976).

Van 81 vogels werd bij de eerste vangst het gewicht bepaald (figuur 4). Gemiddelde en standaarddeviatie hiervan bedroegen 25.8 ± 2.7 g. De meeste vogels wogen tussen 22 en 30 g, met een duidelijke piek rond 24-25 g. De lichtste vogel vingen we op 3 september 1987 (20.0 g) en de zwaarste op 22 augustus 2013 (32.8 g). Deze gewichten komen overeen met de waarden vermeld in Cramp (1992).

De vetgraad werd vastgesteld bij 72 eerste vangsten, en hing nauw samen met het gewicht. Vrijwel alle vogels hadden trekvet, de meeste een vetscore van 2; het gemiddelde bedroeg 2.3 ± 1.2 (figuur 5). Het aantal vogels met een hogere vetscore (3-5) was groter dan dat met een lagere (0-1).

Sperwergrasmussen in 2012

In 2012 hing de eerste Sperwergrasmus op 14 augustus in de netten, net als in 2010. De tweede volgde een dag later, en de volgende drie op 19, 20 en 25 augustus. In de eerste decade van september werden maar liefst acht Sperwergrasmussen geringd en de laatste hing op 21 september in het mistnet.

Van iedere gevangen vogel wordt een standaardfoto genomen. Omdat er nogal wat variatie in de kleur van de iris bleek te zijn, wordt sinds 2014 ook een foto van de kop genomen, Nationaal Park Zuid-Kennemerland, 30 augustus 2014. *A close-up picture of the head is taken of each bird in addition to a standard picture. A close-up is made since 2014 to study the colour variation of the iris in Barred Warblers.* (foto Lars Buckx).

Opvallend waren de in totaal 12 controles van zes verschillende Sperwergrasmussen, een duidelijk verschil met het topjaar 2010 toen we maar twee controles hadden op 18 geringde vogels. Doordat van alle controles ook gewicht en vetgraad werden vastgelegd ontstond een goed beeld van de veranderende conditie van de vogels. De verblijfsduur van de teruggevangen Sperwergrasmussen varieerde tussen 2 en 17 dagen. Hierbij moet wel worden bedacht dat vogels eerder of langer in het gebied aanwezig kunnen zijn geweest zonder dat ze werden gevangen.

Vrijwel alle teruggevangen Sperwergrasmussen waren in gewicht toegenomen, waarbij ze zwaarder werden naarmate ze langer bleven (figuur 6). Slechts één vogel nam, gedurende de eerste dag na zijn eerste vangst, iets in gewicht af. Gewichtstoenames tot maar liefst 5.1 en 5.9 g (21.1 en 25.3% van het eerst gemeten gewicht) werden vastgesteld in 17 dagen tijd. Beide lang verblijvende vogels vertoonden aan het einde van hun verblijf, bij gewichten boven 27 g, een afnemende opvetsnelheid. Mogelijk waren ze vrijwel 'volgetankt' voor vertrek. De gemiddelde gewichtstoename (van alle vogels) bedroeg bij gewichten tot 27 g 0.59 g/dag (SD=0.18, N=6 vogels), en daarboven 0.06 g/dag (SD=0.03, N=3). In

procenten ten opzichte van het eerst gemeten (aankomst) gewicht is dit respectievelijk 2.4 ± 0.6 %/dag en 0.3 ± 0.1 %/dag. De opvetsnelheid leek niet te verschillen tussen vroeger en later in het najaar pleisterende vogels (figuur 6). Dat het hier inderdaad om opvetten ging, werd bevestigd door het feit dat bij alle vogels naast de gewichtstoename ook een verhoging van de vetgraad werd vastgesteld.

DISCUSSIE

Waarnemingen van Sperwergrasmussen zijn vooral in het najaar niet ongevoel in Nederland (Bijlsma *et al.* 2001). Jaarlijks kunnen, buiten veldwaarnemingen, ook enkele tientallen vogels in de mistnetten van ringers verzeild raken. De herkomst van de Sperwergrasmussen die door Nederland trekken is, bij gebrek aan ringterugmeldingen, vooralsnog onbekend. De dichtstbijzijnde broedgebieden liggen ten noordoosten, oosten en zuidoosten van Nederland, in Duitsland, Polen, Slowakije en Scandinavië (Cramp 1992, Birdlife International 2004), maar het zou net zo goed kunnen dat deze vogels een nog veel oostelijker oorsprong heb-

ben (Baltische staten, Rusland). Het lijkt erop dat Sperwergrasmussen die bij ons worden waargenomen uit koers zijn geraakt, daar het overwinteringsgebied in Oost-Afrika ligt (Cramp 1992), en bereikt wordt via een route oostwaarts om de Middellandse Zee (Fransson *et al.* 2005). In het voorjaar is de soort in ons land veel zeldzamer dan in het najaar (slechts enkele gevallen; van den Berg & Bosman 1999).

De timing van de vangsten van Sperwergrasmussen in de Kennemerduinen was vrijwel identiek aan die in Castricum (Levering & Keijl 2008). Ook hier ligt de piek in de laatste decade van augustus en de eerste decade van september, hoewel de eerste en laatste vangsten bij Castricum wat verder uiteen liggen (respectievelijk 4 augustus en 17 november).

Het najaar van 2012 werd, net als in 2010 (Cottaar 2011b), gekenmerkt door opvallende grote aantallen Sperwergrasmussen in de mistnetten. Het aantal van 18 exemplaren in 2010 werd in 2012 niet gehaald, maar 13 vogels is nog steeds opvallend veel. Het grote verschil met 2010 was echter dat de Sperwergrasmussen in 2012 in het duingebied bleven hangen om op te vetten. Vóór 2012 werden er zelden Sperwergrasmussen teruggevangen en hierbij namen de gewichten meestal niet zo spectaculair toe. In 1998 bijvoorbeeld, toen zes exemplaren werden geringd, werden twee vogels na 10 en 11 dagen gecontroleerd; beide waren in gewicht afgenomen (resp. 0.8 en 0.2 gram). In 2010 waren er maar twee controles waarvan er één een afname in gewicht liet zien (0.9 gram in 1 dag) en de andere maar 0.2 gram toenam in twee dagen tijd (Cottaar 2011b). Åkesson *et al.* (1995) noemen een afname in gewicht net na aankomst in een opvetgebied een normaal verschijnsel.

Gegevens over gewichten en opvetsnelheden van Sperwergrasmussen langs hun normale trekroute zijn schaars. Åkesson *et al.* (1995) vermelden voor het eiland Öland in de Zweedse Oostzee, bij wegtrek uit het broedgebied, een gemiddeld gewicht voor eerstejaars van 24.3 g, 6% minder dan het gemiddelde op vrs Van Lennep. Op deze locatie vetten pleisterende Sperwergrasmussen gemiddeld ook een stuk minder snel op dan bij ons in 2012 (eerstejaars 0.05 %/dag, adulte 1.0 %/dag, tegen 2.4 %/dag voor eerstejaars in de Kennemerduinen). Op grond van gegevens over hoogste gemeten opvetsnelheden van individuen van tientallen vogelsoorten (Lindström 2003) kan de maximale opvetsnelheid voor een Sperwergrasmus van 24 g worden geschat op ca. 3.5 %/dag. De vogels uit 2012 zaten daar gemiddeld niet meer dan ca. 30% onder, wat aangeeft dat het onderzoeksgebied in 2012 gunstige omstandigheden bood voor Sperwergrasmussen om op te vetten.

Een mogelijke oorzaak van deze gunstige omstandigheden waren de grote hoeveelheden bramen (met name Dauwbraam *Rubus caesius*) die vanaf begin augustus rijp waren. Dit was zeer waarschijnlijk het gevolg van het zeer natte voorjaar waarin niet alleen de bramen maar ook veel andere plantensoorten zich optimaal konden ontwikkelen, wat la-

ter in de tijd duidelijk naar voren kwam in de vruchtzetting. Vlierbessen *Sambucus nigra*, beschikbaar vanaf begin september, waren minder talrijk aanwezig maar in principe kon hier door de pleisteraars ook op worden gevoerd. Het foerageren op 'zwarte' bessen werd bevestigd door de ontlasting van verschillende Sperwergrasmussen in de hand. Helaas zijn er geen gegevens verzameld over de talrijkheid van bessen in 2010, zodat een directe vergelijking niet valt te maken. Jaarlijks een goede beschrijving maken van de vegetatie en mate van vruchtzetting in en rond ons vanggebied zou dus zeer wenselijk zijn.

Samenvattend kunnen we stellen dat er op 'vrs Van Lennep' zeer interessant materiaal is verzameld over een soort waarover we van de trek nog weinig afweten, zeker in Nederland. Uit deze waarnemingen blijkt heel duidelijk, en enigszins verrassend voor een 'dwaalgast', dat Sperwergrasmussen onder bepaalde gunstige (voedsel)omstandigheden ons werkgebied gebruiken om op te vetten, net zoals overwinterende Roodborsten dat kunnen in jaren met veel duindoornbessen (Cottaar 2011a).

DANKWOORD

Het verzamelen van de in dit artikel gepubliceerde gegevens was alleen maar mogelijk door de constante bezetting van onze vinkenbaan, dankzij de tomeloze inzet van alle ringers van Vogelringstation 'Mr. Cornelis van Lennep 1751 - 1813'. Ruud Luntz wordt bedankt voor de informatie over de vegetatie in het onderzoeksgebied, Hans Schekkerman en Raymond Klaassen voor het kritisch doornemen van de tekst en de aanvullingen die zij aandroegen.

LITERATUUR

- Bijsma R., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. Avifauna van Nederland 2. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Åkesson S., A. Hedenström & D. Hasselqvist 1995. Stopover and fat accumulation in passerine birds in autumn at Ottenby, southeastern Sweden. *Ornis Svecica* 5: 81-91.
- van den Berg A.B. & C.A.W. Bosman 1999. Zeldzame vogels van Nederland. Avifauna van Nederland 1. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Birdlife International. 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Birdlife International, Cambridge.
- Busse P. 1974. Biometrical methods. *Notatki Ornitologiczne* 15:114-126.
- Cottaar F. 2011a. Duindoornbessen helpen Roodborsten een koude winter door. *Limosa* 84:12-14.
- Cottaar F. 2011b. Opvallende aantallen Sperwergrasmussen in het najaar van 2010. In: Jaarverslag 2010 van de Stichting Vinkenbaan 'Mr Cornelis van Lennep 1751 - 1813'. Rapport in eigen beheer, Heemstede.
- Cottaar F. 2013. Najaar 2012: wederom veel Sperwergrasmussen op VRS van Lennep. In: Jaarverslag 2012 van de Stichting Vinkenbaan 'Mr Cornelis van Lennep 1751 - 1813'. Rapport in eigen beheer, Heemstede.
- Cramp S. (ed) 1992. The birds of the Western Palearctic Vol VI. Oxford University Press, Oxford.

- Fransson T., S. Jacobsson & C. Kullberg 2006. Non-random distribution of ring recoveries from trans-Saharan migrants indicates species-specific stopover areas. *Journal of Avian Biology* 36: 6-11.
- Hustings M.F.H., Kwak R.G.M., Opdam P.F.M. & Reijnen M.J.S.M. (eindredactie) 1985. *Natuurbeheer in Nederland, deel 3. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging*. Pudoc, Wageningen.
- Levering H.P.A. & Keijl G.O. 2008. *Vinkenbaan Castricum 1960-2006 – een halve eeuw vogels ringen*. VRS Castricum, Castricum.
- Lindström Å. 2003. Fuel deposition rates in migratory birds: causes, constraints and consequences. *In*: P. Berthold, E. Gwinner & E. Sonnenschein (eds), *Avian Migration*, pp. 307-320. Springer, Berlijn.
- Svensson L. 1992. *Identification Guide to European Passerines*. Stockholm.
- Williamson K. 1976. *Identification for Ringers 3, the genus Sylvia*. British Trust for Ornithology, Tring.

Fred Cottaar, Lutulistraat 42, 2037 CB Haarlem; fred.cottaar@gmail.com

Migration phenology, biometry and fattening of Barred Warblers *Sylvia nisoria* in a Dutch dune area

The Barred Warbler is a scarce to rare migrant in the Netherlands that is regularly trapped at ringing stations in the coastal dunes. At Bird ringing station 'Cornelis van Lennep' near Haarlem, Noord-Holland, the species has been ringed nearly annually since 1985, with a total of 85 birds until 2013, all juveniles. Autumn passage occurred between 7 August (2006) and 9 November (1993), with a peak in late August and early September (eight birds in each 10-day period). In two years exceptional numbers were caught: 18 and 13 birds in 2010 and 2012 respectively. In 2010, only two birds were retrapped, shortly after their first capture, but in 2012 six were retrapped repeatedly until 17 days after their first capture. The recaptures showed that

the birds fattened up in the area. The mean body mass increase was 0.59 g/day (SD=0.18, N=6) in birds weighing up to 27 g, and 0.06 g/day (SD=0.03, N=3) in heavier birds. This rate of mass gain (2.4 and 0.3 %/day respectively) was high in comparison to observations made elsewhere and to maximum rates expected from interspecific comparisons. Presumably, the birds profited from the abundant fruiting of European Dewberry *Rubus caesius* in 2012, as was apparent from their blackish-coloured excreta. These observations show that 'vagrant' Barred Warblers can achieve significant premigratory fattening in the Dutch coastal dunes, at least in favourable years.